

Kruh přátel českého jazyka v akademickém roce 2022/2023

The Circle of Friends of the Czech Language during the academic year 2022–2023

Robert DITTMANN | Ústav českého jazyka a teorie komunikace FF UK

Josef BARTOŇ | Katedra biblických věd a starých jazyků KTF UK

Ondřej KOUPIL, Petr NEJEDLÝ | Ústav pro jazyk český AV ČR

Irena VAŇKOVÁ | Ústav bohemistiky pro cizince a komunikace neslyšících FF UK

Podzimní běh v roce 2022 zahájil přednáškou 5. 10. **Ondřej Šeřík** (Ústav jazykovědy a baltistiky FF MU), jenž promluvil na téma *Obrozenecké reformy české ortografie (veřejné a skryté motivy)*. Nastínil, jakým tlakům byla tradiční česká ortografie (fixovaná v podstatě od náměšťské mluvnice a Bible kralické) vystavena během první poloviny 19. století, jakou roli zde sehrály návrhy Václava Hanky a jak velký byl ve skutečnosti vliv osobnosti Josefa Jungmanna. Přednáška se soustředila nejvíce na reformu analogickou, v jejímž pozadí lze právem spatřovat panslovanské ideje, přestože tyto motivy byly z politických důvodů překryty argumenty jinými. O týden později přiblížil *České nářeční enklávy v postsovětském prostoru* **Sergej Skorvid** (Ústav bohemistických studií FF UK). Charakterizoval dosud živé i zaniklé českojazyčné enklávy na území bývalého carského Ruska od Moldavska přes Ukrajinu, Rusko až po Kazachstán a přednášku doprovodil rozborem ukázek archivních materiálů a autentických audionahrávek z rozsáhlých sběrů svých a dalších spolupracovníků. Na 19. 10. ohlásil téma *Identifikace mluvčího fonetickými metodami* **Radek Skarnitzl** (Fonetický ústav FF UK). Na rozdíl od daktyloskopie není fonetika v důsledku velké variability vytváření zvuku v mluvním ústrojí schopna bezpečně zjistit identitu mluvčího. Přesto však forenzní uplatnění této disciplíny může kriminalistům nabídnout pomocnou ruku při identifikaci jedince. Hlas není jedinečným biometrickým údajem, řečový projev totiž odráží nejen fyziologické parametry vokálního traktu, ale také emoční rozpoložení a další faktory a samozřejmě může být i záměrně modifikován. Dospívá se tudíž k identifikaci pravděpodobnosti. Pod názvem *Rukopis královédvorský a jeho evropský kánon* nabídl 26. 10. **Dalibor Dobiáš** (oddělení literatury 19. století Ústavu pro českou literaturu AV ČR) pohled na – tu vyzývané, tu zavrhané – rukopisy Královédvorský a Zelenohorský, při němž tyto památky nehrají jen roli mezníku v novodobé české národní historii, ale také tvoří součást projevů dobového evropského romantického nacionalismu. Dne 2. 11. vystoupil s přednáškou *O překládání Bible* jazykovědec (fonetik a translátolog) a biblista **Jiří Hedánek** (Praha). Ze zkušenosti spolutvůrce nedávných „velkých“ překladů (*Bible21* a *Českého studijního překladu*) a vlastně vůbec z překladatelské a tlumočnické praxe promluvil o tom, proč se bible překládá znovu a znovu, s jakými motivy a předpoklady se začíná, jaké cíle se sledují a na jaká úskalí lze při této práci narazit. Hovořilo se mj. o sémantice, o exaktnosti překladu a jeho přirozeném vyznění, o českém a cizím slovosledu nebo o tom, co je možné očekávat od překladů do budoucna a co se pro to dá podniknout už nyní. Na přednášku navázala živá diskuse. Následující setkání dne 9. 11. věnovala **Eva Eckertová** (Anglo-American University a Ústav obecné lingvistiky FF UK) tématu *Rodinná korespondence mezi kontinenty ke konci 19. století: do Texasu a zpět*. Na příkladu rukopisné korespondence z let 1873 až 1885 mezi dvěma bratry z Frenštátska Janem a Ferdinandem Příbylovými, z nichž první jmenovaný odecestoval do texaského Ross Prairie a zažíval velmi krušné začátky v Americe a druhý zůstal zprvu na Moravě, přinesla přednášející

jedinečný, rodinně intimní vhléd do každodennosti českých přistěhovalců v Novém světě a jejich nejnvtířnějších pohnutek, obav i nadějí. Zároveň byla zdůrazněna role dobové soukromé korespondence jako významného komunikačního média. Chystá se anglickojazyčná edice zmíněných dopisů s obsáhlým úvodem. **Martina Ireinová** a **Marta Šimečková** (Dialektologické oddělení Ústavu pro jazyk český AV ČR) připomněly 23. 11. historii a současnost dialektologického bádání na akademické půdě – zaměřily se především na činnost moravského pracoviště, které existuje právě sedmdesát let. Referentky zdůraznily zejména technický posun, který se v současnosti projevuje jak při terénním sběru jazykového materiálu za pomoci mnohem vyspělejší nahrávací techniky, tak při jeho zpracovávání a zpřístupňování s využitím geolingvistických zobrazovacích metod a s možností obohacovat prezentovaný materiál o zvukovou složku. Poslední listopadový den seznámila posluchače **Helena Hornyčová** (Praha), předsedkyně Československé společnosti pro písmoznalectví, se svým forenzním oborem (a specializací na ruční písmo). Ve své přednášce *Úvod do písmoznalectví* ilustrovala poutavou formou práci soudního znalce v oboru písmoznalectví, metody disciplíny a její důležitou roli v relevantních oblastech policejního vyšetřování a soudnictví. Vypomohla si přitom mnoha příklady z praxe týkajícími se vyšetřování defraudací či odhalování padělaných podpisů. O týden později představil **Miroslav Vepřek** (Katedra bohemistiky FF UP) v přednášce *Česká redakce církevní slovanštiny v 10. a 11. století* hlavní výsledky své nové monografie *Czech Church Slavonic in the Tenth and Eleventh Centuries* (2022), věnované fenoménu českocírkevně-slovanské kultury v 10.–11. století. Shrnul aktuální stav výzkumu této epochy, jež vykazuje přímou kontinuitu s obdobím velkomoravským a poskytuje svěbytnou optikou také vhléd do tehdejší pračesťtiny. Olomoucký kolega podal charakteristiku památek pravděpodobně spadajících do tohoto období, přičemž se věnoval textům z oblasti hagiografie, paraliturgickým památkám, dále penitenciálu a zejména nejobsáhlejší památce *Besědy sv. Řehoře Velikého na evangelia*. Etapu česko-církevně-slovanského písemnictví zasadil do kontextu dobových kulturních vlivů (zvláště do souvislosti s latinskou kulturou) a nastínil palčivé otázky dalšího filologického výzkumu. Následující přednášku, konanou 14. 12. pod názvem *Současný folklor v dialogu mezi literární vědou a folkloristikou*, připravili folklorista **Petr Janeček** (Etnologický ústav FF UK) a literární vědec **Pavel Šidák** (oddělení lexikografie Ústavu pro českou literaturu AV ČR). Vyšli z definice folkloru užívané současnou českou literární vědou a zkoumali její aktuálnost v perspektivě dnešního stavu folkloristického poznání i s ohledem na podobu folkloru, který dnes vstupuje do literatury. Připomněli mj. i koncept populární literatury a související současné folkloristické žánry, jako je například folkloreska. Poslední setkání podzimního běhu 22. 12. začalo uctěním památky nedlouho předtím zemřelého prof. Karla Kučery, v minulosti častého přednášejícího i návštěvníka večerů Kruhu přátel českého jazyka, chvíli ticha. Poté se slova ujali **Martin Valášek** (ediční rada České knihnice, Praha), představující webové stránky, novinky a plány České knihnice až do roku 2025, a editoři Tomáš Havelka (Katedra české literatury PedF UK a Filosofický ústav AV ČR) a **František Martínek** (Ústav českého jazyka a teorie komunikace FF UK), kteří prezentovali ediční problémy spojené s právě vydávanými tituly. První z nich se věnoval *Duchovním traktátům I–II* Jana Amose Komenského, obsahujícím i první edici *Labyrintu světa* podle rukopisu z roku 1623, druhý se zaměřil na svazek Tylových dramát.

Jarní běh otevřela 15. 2. svou přednáškou *Nejnvtířší poznatky z výzkumu tištěné produkce jednoty bratrské ve 2. polovině 16. století* **Veronika Sladká** (Knihovna AV ČR a Ústav informačních studií a knihovnictví FF UK). Předložila knihovědný pohled na bratrský knihtisk v evropském

kontextu, zaměřila se přitom na složitý a vícefázový proces korektur a na provázanost typografického ztvárnění detailů, jako je výzdoba iniciál, s tematikou okolního textu. Publiku byl představen důležitý nedávný nález korektury Izaiáše Cibulky, již provedl ve svém exempláři Blahoslavovy *Musiky* z roku 1569 (exemplář je dnes chován v polské Vratislavi), dále také korekturní obtahy *Písní* z roku 1572 (listy chovány v Moravském zemském archivu v Brně) a Blahoslavova korektura *Šamotulského kancionálu* (exemplář dnes uložen v Herrnhutu). Cibulkovy korekturní úpravy jsou pozoruhodné tím, že cílily zvláště na pravopis (interpunkci, majuskule). V následující přednášce prezentovali 22. 2. slovenskojazyční kolegové **Katarína Džunková** (Ústav východoevropských studií FF UK) a **Martin Odler** (Český egyptologický ústav FF UK) téma *Staroegyptská milostná poezie – české překlady a aktuální slovenský překlad*. Staroegyptskou milostnou poezií může český čtenář okusit v již čtyřech překladech (zasloužili se o to postupně František Lexa, Zbyněk Žába a Věra Kubíčková, Břetislav Vachala a nejnověji Renata Landgráfová a Jan Krejčí v knížce *Písně Zlaté bohyně* z r. 2007). Oba autoři nového překladu do slovenštiny představili složitý proces jeho vzniku od adekvátního porozumění textu ve staroegyptštině přes otázky transliterace hieratického písma až po různá specifika přebásnění takto časově a prostorově odlehklých textů, a to v vázáním veršem. Výklad ilustrovali porovnáním vybraných pasáží z dosavadních českých převodů se svým projektem vůbec prvního přímého překladu a uměleckého přetlumočení staroegyptských milostných básní do slovenštiny. **Ondřej Šefčík** (Ústav jazykovědy a baltistiky FF MU) v přednášce *Obrozenec a Cikáni: Puchmajerovo Románi čib z r. 1821* seznámil dne 1. 3. posluchače s posmrtně vydanou knihou Antonína Jaroslava Puchmajera *Románi čib, das ist Grammatik und Wörterbuch der Zigeuner Sprache, nebst einigen Fabeln in derselben: dazu als Anhang die Hantýrka oder die tschechische Diebessprache* a se zajímavými okolnostmi provázejícími její vznik. Kniha je pozoruhodným příkladem gramatikografické práce své doby, která vznikla pod výrazným vlivem Josefa Dobrovského. Tento svazek lze přitom zároveň brát jako určitý pokus o založení cikánského národního obrození a je možno jej chápat jako miniaturní zrcadlo českých obrozeneckých snah. V přednášce byly představeny silné a slabé aspekty Puchmajerovy gramatiky romštiny, jeho materiálová východiska a další inspirace a bylo vysvětleno, jak autor oddělil hantýrku a vlastní romštinu. Týden nato představila **Jitka Filipová** (Ústav českého jazyka a teorie komunikace FF UK a oddělení vývoje jazyka Ústavu pro jazyk český AV ČR) *Raněnovověké smolné knihy jako jazykový pramen*. Podala nejdříve přehled dochovaných pramenů, z nichž většina pochází z 16. až 18. století, poté se věnovala průběhu procesu u hrdelního soudu, popisu výsledků a jejich zaznamenávání a různému stupni zachovalosti pramenů (smolných knih, reversů, korespondence s vyšší instancí ad.). Z hlediska historické sociolingvistiky, dialektologie a stylistiky mají smolné knihy nezastupitelné místo při zkoumání funkčního spektra národního jazyka ve střední době, odrážejí totiž mluvený jazyk spodních sociálních vrstev v okruhu regionální působnosti daného hrdelního soudu, i když autentické promluvy procházely určitou úpravou při zachycování písaři. Přednášející představila některé pozoruhodné výsledky své vznikající disertační práce, např. nečekaně vysoké zastoupení préteritálního auxiliáru ve *Smolné knize velkoboitešské*. Ve středu 15. 3. promluvil **Jiří Trávníček** (oddělení pro výzkum literární kultury Ústavu pro českou literaturu AV ČR) na téma *Čtení dnes – hledá se nová mise*. Položil řadu aktuálních, závažných a ne zcela jednoznačně zodpověditelných otázek, zejména: Co dnes při inflaci informací a množství vizuálních materiálů znamená čtenářská kultura, čtenářství a čtení? Jak se proměňuje čtení v době digitálních technologií, kde k němu hledat motivaci a jaké funkce plnilo čtení v předchozích

dobách? Je čtení v dnešní době stále dostatečně živým konceptem? – Přednášející uváděl řadu příkladů ze své bohaté zkušenosti, připomněl výsledky četných výzkumů českého čtenářství a jeho vystoupení následovala živá diskuse. Přednáška **Petra Nejedlého** (oddělení vývoje jazyka Ústavu pro jazyk český AV ČR), konaná o týden později, 22. 3., byla uvozena otázkou *Jak vypadala předobrozená lidová píseň?* Byl v ní prezentován repertoár písňových skladeb běžně známých a recipovaných v Čechách na přelomu 18. a 19. století, jak o tom vypovídají dobové soukromé zpěvníčky a sbírky písní. Přednášející dokumentoval na bohatém materiálu tehdejší zpěvnost i její odlišnost od té dnešní – za zájmu diskutujících posluchačů – a připomněl mj. i jistou významovou rozostřenost adjektiva *lidový*. Slovenský bibliista **Róbert Lapko** (Katedra systematickej teológie TF KU v Ružomberku a Slavistický ústav Jána Stanislava AV SR) vystoupil 29. 3. s příspěvkem *Kamaldulská Biblia: najstarší preklad celej Biblie do slovenčiny*. Představil z různých úhlů pohledu tzv. Kamaldulskou bibli (1756–1759), která je nejstarším dochovaným překladem kompletní bible do slovenštiny. Název pochází ze starší domněnky, že přetlumočení vzniklo v kamaldulském mnišském společenství Červený kláštor v Zamagurí. Text nevyšel tiskem, rukopis se nachází v archivu Arcibiskupského úřadu v Trnavě. Jde o překlad z latinské Vulgáty, ale při práci bylo přihlíženo i k textu řeckému a hebrejskému a také k českým a polským translacím. K překladovému textu je připojeno množství vysvětlujících poznámek v latině. Překlad se vyznačuje snahou užívat forem a výrazů běžné dobové hovorové slovenštiny se západoslovenskými elementy. **Ludmila Nováková** a **Helena Janovská** (Praha), předsedkyně a místopředsedkyně Českého těsnopisného spolku, pronesly 5. 4. přednášku *O těsnopise*. Představily (v historickém exkurzu, výkladu principů i praktických ukázkách) těsnopis jako specifický druh písma, jenž umožňuje úsporně a okamžitě zapsat mluvené slovo, ale i excerpta z psaného textu apod. Dnes těsnopis při záznamu projevu v jednáních sněmovních, soudních či zastupitelských aj. orgánů už většinou nahrazuje digitální záznamová technika, ale přesto zůstává stále, i když jen okrajově používaným druhem osobního písma pro poznámky, rychlý záznam i kryptografické účely. Přednášející pak zodpověděly řadu dotazů z publika, které projevil o těsnopis živý zájem. 12. 4. navštívil Kruh **Ondřej Bláha** (Katedra bohemistiky FF UP a oddělení gramatiky Ústavu pro jazyk český AV ČR) s přednáškou *Čeština za socialismu: každodennost v zrcadle publicistických textů ze 40. až 80. let 20. století*. Naznačil obrysy vývoje češtiny v období počáteční, vrcholné a úpadkové fáze komunistického režimu v Československu a věnoval se tomu, jak se proměňovala jazyková situace od konce 40. do závěru 80. let 20. věku, jaké přibývaly neosémantismy a neologismy a jak byl vývoj reflektován v tzv. tematických slovech v oficiální publicistické produkci. Následně se soustředil na to, jaký jazykový model světa konstruovaly nejběžnější české deníky, např. Rudé právo. Přednášející neopominul ani to, jak byl v těchto médiích vytvářen jazykový obraz nonkonformních občanů (například tzv. vlasatců). Dne 19. 4. **Petr Plecháč** (oddělení teorie Ústavu pro českou literaturu AV ČR) a **Lenka Jungmannová** (oddělení literatury 20. století a literatury současné Ústavu pro českou literaturu AV ČR) v přednášce *Neznámá divadelní hra Milana Kundery?* vysvětlili, jak stylometrickou i teatrologickou analýzou dospěli k názoru, že Steigerwaldovu hru *Juro Jánošík* s největší pravděpodobností napsal jeho pedagog Milan Kundera (autor, milovník mystifikací, to sám nikdy nepřiznal). Přednášku s názvem *Emauzský klášter a jeho písemnictví* proslavil 26. 4. **Václav Čermák** (Slovenský ústav AV ČR). Zabýval se předhusitskou dobou kláštera Na Slovanech a vztahy církevněslovenských, hlaholicí psaných textů k dobové české kultuře (bohemismy, překlady českých textů do staré chorvatštiny, zápis staročeských textů hlaholicí). V poslední přednášce, pronesené 3. 5., představili

Jiří Homoláč a **Jana Hoffmannová** (oddělení stylistiky a sociolingvistiky Ústavu pro jazyk český AV ČR) nově budovanou *Frázovou banku akademické češtiny*. Ta na základě excerpce mnoha časopiseckých článků zachycuje rétorické struktury spojené s jednotlivými kroky a postupy výstavby vědeckého textu (nahliženého zpětně optikou dnešních představ o náležité struktuře takového textu). Banka má posloužit dalším autorům jako vodítko při tvorbě článků, přičemž přihlíží také ke specifičnosti jednotlivých vědních oborů.

Ústav českého jazyka a teorie komunikace FF UK
nám. Jana Palacha 1/2, 116 38 Praha 1
robert@dittmann@ff.cuni.cz

Tento článek je volně přístupný na základě licence *Creative Commons Uvedte původ 4.0 Mezinárodní veřejná licence*.
This is an open access article under the terms of the *Creative Commons Attribution 4.0 International Public License*.